

Zenon Grocholewski

Kollokwium prawa kanonicznego w Strasburgu, 11-14 maja 1981

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 25/3-4, 305-311

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

sprawozdanie z działalności Sekcji ograniczyło się do przypomnienia ważniejszych momentów, jak np. sympozjum zorganizowane 26. II. 1979 r. na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie w celu uczczenia pontyfikatu Jana Pawła II i poświęcone problematyce państwa.

W związku z upływem kadencji władz Sekcji dokonano następnie wyboru nowego zarządu. Przewodniczącym został ks. prof. dr hab. Józef Rybczyk z KUL-u, Zastępcami: ks. prof. dr hab. Marian Żurowski z ATK i ks. prof. dr Zdzisław Wajzner z Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie, Sekretarzem został wybrany ks. doc. dr hab. Wojciech Góralski. Nowy Przewodniczący podziękował za wybór i złożył wyrazy wdzięczności swemu Poprzednikowi za dotychczasową działalność. Wszyscy zebrani przyłączyli się do tych wyrazów wdzięczności. Następnie zasygnalizowano potrzebę wysunięcia propozycji tematów na Kongres Teologów Polskich, który ma się odbyć w r. 1982 pod hasłem „Chrześcijaństwo a kultura”.

W ramach wolnych wniosków ks. prof. Rybczyk poinformował o postępie przygotowań do budowy pomnika na grobie śp. prof. Leszka Winowskiego. Ks. prof. Żurowski wysunął sugestię, by wystąpić do kompetentnych czynników z wnioskiem, aby na członków zwyczajnych Sekcji Kanonistów zostali powołani również pracownicy sądów biskupich i kurii diecezjalnych. Zamknięcia obrad dokonał ks. prof. Józef Rybczyk.

Ks. Marian Rola

Kolokwium prawa kanonicznego w Strasburgu, 11—14 maja 1981

Od roku 1974 Instytut Prawa Kanonicznego na Uniwersytecie Nauk Humanistycznych w Strasburgu organizuje corocznie w maju „kolokwium” na wybrany temat o szczególnej aktualności z dziedziny małżeństwa. Jest ono przeznaczone głównie dla absolwentów wspomnianego Instytutu, toteż normalnie podczas tychże kolokwium odbywa się także zebranie ogólne „Stowarzyszenia dawnych studentów Instytutu”; niemniej jednak zasięg tych sympozjów jest szerszy, tak gdy chodzi o uczestników jak zwłaszcza referentów. Owo Stowarzyszenie zaś zaprasza na swe szeregi wszystkich, którzy w jakikolwiek sposób związani są z Instytutem, choćby jedynie przez udział w omawianych kolokwium. Wygłoszone referaty bywają potem publikowane w *Revue de Droit Canonique*. Tematy poprzednich spotkań były następujące: „Małżeństwo i porażka w małżeństwie” (1974); „Znaczenie i granice aktu orzekającego nieważność małżeństwa” (1975); „Wzajemne przenikanie się orzecznictwa kanonicznego i nauk humanistycznych” (1976); „Wyjątek od normy prawnej w dziedzinie małżeństwa” (1977); „Interwencja Kościoła w przypadku małżeństwa nieudanego: dialektyka i

perspektywy” (1978): „Nowe przemyślenia w refleksji teologicznej i kanonicznej odnośnie małżeństwa” (1979); „Para małżeńska w społeczności kościelnej” (1980).

Obecne, ósme z kolei, spotkanie tego typu, będące przedmiotem niniejszego sprawozdania, miało miejsce w dniach 11—14 maja 1981, w gmachu „Centre culturel Saint Thomas”. Wzięło w nim udział około 70 osób. Inicjatorem oraz niestrudzonym animatorem obecnego jak i poprzednich spotkań był Prof. Jean Bernhard, dyrektor Instytutu oraz założyciel i redaktor naczelny *Revue de Droit Canonique*. Tematem ogólnym Kolokwium było: *Małżeństwo rozbite: problem włączenia do społeczności kościelnej*. Przystępując do omawiania poszczególnych referatów spotkania, wezmę pod uwagę porządek chronologiczny.

H. L. Roussel, profesor Francuskiego Instytutu Studiów Demograficznych, istniejącego przy Uniwersytecie w Strasbunku, zarysował *typologię par małżeńskich* z punktu widzenia socjologa-demografa. Wziął pod uwagę głównie środowisko francuskie (będące przedmiotem badań owego Instytutu), które zresztą odzwierciedla, jak zaznaczył prelegent, sytuację ogólną krajów Europy zachodniej. W aspekcie porównawczym uwzględnił też dane dotyczące innych środowisk. Na podstawie statystyk, wskazał na pewne, zresztą nieprzewidziane, zatrzymanie się procesu degradacji małżeństwa, gdy chodzi o przyrost naturalny, rozwodowość, itp. Wyszczególnił potem cztery modele „małżeństw”, wśród których dwa uznał za dominujące we Francji. Wychodząc w pewnym stopniu poza sferę swej specyficznej kompetencji socjologa, Roussel snuł następnie interesujące refleksje na temat owych modeli „małżeństwa”, a zwłaszcza ich uwarunkowań społecznych i psychologicznych. Zatrzymał się szczególnie na modelach jego zdaniem dominujących we Francji, a zarazem bardzo różnorodnie się objawiających. W końcu postawił kilka problemów zmierzających do zrozumienia fenomenów obecnie obserwowanych, gdy chodzi o małżeństwo, na które nie znaleziono dotychczas zadawalających odpowiedzi.

Znany historyk kanonicznego prawa małżeńskiego, M. J. Gaudement, profesor Uniwersytetu Paryskiego, ukazał, w sposób bardzo ekspresywny i zarazem jasny, *formowanie się elementów prawnych małżeństwa kanonicznego w rozwoju historycznym*. Wychodząc od elementów zawartych w Piśmie świętym, omówił małżeństwo chrześcijańskie w zasięgu wpływu prawa rzymskiego, następnie nowe elementy wysunięte przez kontakt z prawem germańskim („sponsatio” o niepewnym znaczeniu, posag, znaczenie „copula carnalis”, itp.), by wskazać na wymikie stąd niepewności. Szczególną uwagę zwrócił potem na problemy wieku XII—XIII, jak: małżeństwo jako kontrakt i jego związek z sakramentem; formowanie się małżeństwa i w związku z tym bardzo trudne odróżnienie zaręczyn od małżeństwa; znaczenie zgody i kopulacji (dyskusja między szkołą paryską i bolońską); znaczenie terminów „matrimonium initum”, „consummatum”, „perfectum” i „ratum”. Odnośnie następnych wieków, naświetlił kwestię publicyzacji małżeń-

stwa, i, w związku z tym, problem zapowiedzi i małżeństw ukrytych (matrimonium clandestinum), oraz warunków absolutnej nierozzerwalności.

M. J. M. Aubert, profesor Wydziału Teologicznego Uniwersytetu w Strasburgu, przez półtorej godziny omawiał *temat dyskusji na piątym zgromadzeniu ogólnym Synodu Biskupów (26 IX—25 X 1980)*, dotyczącym jak wiadomo rodziny. Po wskazaniu funkcji synodu (informowanie Ojca świętego) i przedstawieniu jego przebiegu, stanął się zarzysować tematykę wypowiedzi i stawianych kwestii przez Ojców Synodalnych. Ponieważ są nieznane teksty całościowe tychże wypowiedzi, oraz są „sub secreto” 43 wnioski („proposizioni”) zredagowane przez Synod i wręczone Ojcu świętemu, by mógł z nich zrobić użytek w swoim dokumencie, mówca oparł się na pewnych publikacjach częściowych, na przemówieniu kard. Ratzingera wygłoszonym na początku Synodu, a zwłaszcza na następnym przemówieniu tegoż purpurata, podsumowującym pierwszą część prac synodalnych. Aubert wskazał na niezwykle znaczenie piątego zgromadzenia ogólnego Synodu, podkreślając wielką wolność wypowiedzi (dał przykłady wypowiedzi bardzo krytycznych), różność opinii, wyrażającą złożoność problematyki oraz konkretnych sytuacji, a także otwartość Synodu na problemy aktualne.

Po wywodach prof. Auberta okazało się, że jeden z uczestników — L. Menuz, oficjał sądu w Annecy oraz prezes wspomnianego na początku Stowarzyszenia — posiada *tekst owych 43 wniosków Synodu*, opublikowanych na powielaczu przez „International Presse Centre” w Brukseli. Toteż na prośbę organizatora Kolokwium, przedstawił on krótko treść tychże „wniosków”.

W referacie, pod sugestywnym tytułem *Fakty interpelują teologa*, M. P. Remy, profesor teologii moralnej Instytutu Katolickiego w Paryżu, ograniczył swe wywody do trzech form małżeństwa nieregularnego, tzn. wspólnego zamieszkania bez żadnej legalizacji, małżeństwa jedynie cywilnego oraz ponownego małżeństwa stron rozwiedzionych. W stosunku do tych trzech form omówił: a) Osąd tradycyjny i oficjalny Kościoła, który jest praktycznie jednakowy wobec wspomnianych trzech form, uważając je za konkubinaty, wykluczający od udziału w Eucharystii, za grzech publiczny i skandal. Środkiem pastoralnym jest separacja lub pożycie jak brat z siostrą. Prelegent starał się też wskazać dlaczego tak różne sytuacje ocenia się jednakowo i proponuje się identyczne rozwiązanie pastoralne. b) Wartość i korzyści tegoż ujęcia, wśród których pewność i jasny punkt odniesienia w ocenie wskazanych sytuacji, oraz związek z tradycją i terminologią biblijną. c) Trudności w przyjęciu owego oficjalnego ujęcia, które, zdaniem mówcy, wykazuje brak wzięcia pod uwagę wymogów konkretnych sytuacji oraz wymogów miłosierdzia. Następnie zaproponował, w formie hipotez, środki pastoralne wobec owych trzech form małżeństwa nieregularnego.

Specjalista w problematyce Kościołów prawosławnych, M. C. Vogel, profesor Wydziału teologicznego oraz Instytutu Prawa Kanonicznego w Strasburgu, w referacie *Możliwości zasady Ekonomii*, ukazał sens prawny terminu „ekonomii” oraz aplikację wskazanej zasady względem małżeństw rozwiedzionych w Kościołach prawosławnych. Szczególnie omówił zastosowanie owej zasady w interpretacji cudzołóstwa (tzn. kto jest cudzołożnikiem i jaki jest sens słowa cudzołóstwo, o którym mowa w Ewangelii) oraz w rozszerzeniu powodu rozwodu. Zwrócił też uwagę na różnorodność rytu zawierania małżeństwa u prawosławnych, w zależności od tego czy chodzi o pierwsze, drugie, trzecie lub czwarte małżeństwo; oraz na impotencję jako powód rozwodu (nie nieważności związku małżeńskiego), co uwypukla, że jedynym elementem ważności małżeństwa jest zgoda. W końcu, dla uniknięcia nieporozumień, wyjaśnił, że według prawosławnych Kościołów nie rozбивa małżeństwa w przypadku rozwodu, lecz jedynie stwiendza rozbitcie.

Z. Grocholewski, kanclerz Najwyższego Sądu Sygnatury Apostolskiej, przedstawił *linie ogólne orzecznictwa tegoż sądu, gdy chodzi o procedurę w sprawach małżeńskich*. Po sprecyzowaniu, że bierze pod uwagę jedynie orzeczenia administracyjne dotyczące aktywności sądowej (związane z zadaniem nadzoru nad sądami niższymi), czyli orzecznictwo w sensie szerokim, wskazał na sześć linii, czy raczej idei inspirujących owe orzeczenia: 1) obrona praw strony pozwanej; 2) ułatwianie procesu w przypadkach konkretnych, zachowując jednak nienaruszalne prawa stron i gwarancje umożliwiające dojście do prawdy; 3) pomoc sądom w spełnianiu ich zadania; 4) przeciwstawianie się samowolnemu gwałceniu prawa procesowego, opieszałości sądów oraz procedurom partykularnym; 5) podnoszenie poziomu sądów; 6) respekt wobec właściwości władz niższych. Poszczególne swe twierdzenia mówca ilustrował przykładami, dając w ten sposób dość szeroką panoramę aktywności Sygnatury Apostolskiej.

W następnym referacie, M. J. Passicos, dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego Instytutu Katolickiego w Paryżu, mówił na temat *aktualnych realizacji pastoralnych* w przedmiocie małżeństw nieregularnych. Wstępnie uznał aktywność pastoralną za owoc pewnego kompromisu (między wymogiem Ewangelii i sytuacją konkretną, a także między różnymi możliwościami rozwiązań); wskazał na wielką ilość rozwiązań pastoralnych, mających charakter parcjalny i ukryty; na wartość pozycji oficjalnej Kościoła, która zmusza do wysiłku; oraz zaznaczył, że rozwiązania aktualizowane we Francji biorą pod uwagę raczej całość problemów pastoralnych. Następnie wyszczególnił dwa rodzaje par, tzn. przedmałżeńskie (pożycie bez żadnego zaangażowania formalnego) oraz pomałżeńskie (porozwodowe), oraz omówił trzy rodzaje rozwiązań pastoralnych: a) tradycyjne, wskazane przez Jana Pawła II podczas ostatniego Synodu Biskupów, czyli dopuszczenie do sakramentów jeśli strony zobowiązują się nie mieć ze sobą stosunków małżeńskich i nie ma niebezpieczeństwa skandalu; b) dopuszczenie do

sakramentów, za autoryzacją ogólną władzy kościelnej, jedynie z okazji wyjątkowych okoliczności (pierwsza Komunia św. dzieci; pogrzeb, itp.); c) opracowanie statutu dla tych par, znanego wszystkim, w którym owe pary nieregularne byłyby uznane i pod pewnymi warunkami dopuszczone do sakramentów świętych. Passicos bronił tego ostatniego rozwiązania.

Obiecujące poszukiwania w orzecznictwie były przedmiotem referatu J. M. Serrano, audytora Roty Rzymskiej. Na początku snuł on rozważania na temat zadań, fizjonomii, natury i granic orzecznictwa sądów kościelnych, oraz wskazał na elementy, które jego zdaniem czynią orzecznictwo obiecującym. Zaznaczył też związek orzecznictwa z duszpasterstwem. Stwierdził następnie, że orzecznictwo rotalne postąpiło naprzód, tak w interpretacji norm prawnych jak też w studium faktów. By naświetlić swój punkt widzenia, starał się uwypuklić zasady ogólne, które umożliwiły ów rozwój, oraz wskazać na wyroki konkretne, będące pewnymi etapami w tym rozwoju. Motorem dynamiki rozwojowej jest, według mówcy, uznanie znaczenia prawa naturalnego w regulowaniu instytucji małżeńskiej, co pozwoliło głębiej poznać istotę „egzystencjalną” małżeństwa. Następnie, na podstawie wyroków rotalnych, omówił Serrano interpersonalność w małżeństwie; wprowadzenie wspólnoty życia (*communio vitae*) w zasięg zgody małżeńskiej, co otworzyło drogę do rozważania różnych problemów odnośnie zdolności do małżeństwa i związku jaki zachodzi między małżeństwem „*in fieri*” i „*in facto esse*”; oraz krócej zajął się także znaczeniem miłości małżeńskiej, błędem odnośnie przymiotów drugiej strony i niemocą płciową. Zaznaczył też brak jednomyslności w niektórych punktach innowatorskich. Na końcu bronił obecnego postępu przed obiekcjami.

Pani A. Lefebvre-Teillard, profesorka historii prawa na Uniwersytecie Paryskim, omówiła *oddanie i przeżycie w przedmiocie nieważności małżeństwa w średniowieczu*. Wzięła ona pod uwagę orzecznictwo sądów kościelnych francuskich i angielskich. Zaznaczyła, że spraw było niewiele, lecz prawdopodobnie sądy interweniowały jedynie w małej ilości sytuacji nieregularnych. Omówiła poszczególne napotkane tytuły nieważności małżeństwa, z których na pierwszym miejscu bi-gamię. Wiele natomiast spraw dotyczyło raczej uznania faktu zawarcia małżeństwa. Po przedstawieniu owych danych wysunęła następujące wnioski: a) małżeństwo pojmowane było szalenie jako sprawa prywatna; b) wielka była ilość małżeństw ukrytych; c) istniały rozwody faktyczne; d) uwypukla się znaczenie stosunku seksualnego w pojęciu małżeństwa; e) nie było prawdziwego rozróżnienia między nieważnością i rozwiązaniem małżeństwa.

Ostatni referat, jakby konkluzyjny, jak zwykle wygłosił wspomniany na początku prof. J. Bernahard, organizator Kolokwium, na temat: *czego można oczekiwać w prawie kanonicznym*. Przedstawił on zmiany przewidziane w schemacie nowego kodeksu w materii małżeństwa,

oraz, idąc po linii swoich uprzednich studiów dotyczących stopniowego zaangażowania w małżeństwie, stawii konkretne postulaty odnośnie reformy kodeksu a także rozwoju orzecznictwa sądów kościelnych.

Warto zaznaczyć, że z powodu śmierci syna nie został wygłoszony przewidziany referat pani Bach-Geny, czynnie zaangażowanej w akcjach podejmowanych ze strony katolików świeckich na rzecz małżeństw, odnośnie *układu zaangażowanych ludzi świeckich*. Zapowiedziano jednak opublikowanie tego referatu wraz z innymi rzeczywście wygłoszonymi.

Podczas Kolokwium wręczono profesorowi Gaudement studia opublikowane na jego cześć w *Revue de Droit Canonique*.

Dnia 13 maja po południu zorganizowano wycieczkę do obozu koncentracyjnego w Struthhof, na Mont Saint-Odile (klasztor wspaniale położony pochodzący z VII w., jeden z najczęstszych celów wycieczkowych w Alzacji) oraz do malowniczego miasteczka Obernai. Wycieczka ta została pod koniec zaburzona tragiczną wiadomością o zamachu na Ojca świętego.

W przedstawionym Kolokwium, jak zresztą w poprzednich, rzuca się w oczy wysiłek wyjścia naprzeciw małżeństwom rozbitym i nieregularnym. Choć niektóre referaty mogą wydawać się bardzo teoretyczne, wszystkie one zmierzały do przedyskutowania, w jakimś specyficznym aspekcie, kwestii o niezwyklej znaczeniu praktyczno-pastoralnym. Godnym podkreślenia jest właśnie wielostronne podejście do tematu, omówionego z punktu widzenia socjologicznego, teologicznego, historycznego, moralnego, prawnego (tak gdy chodzi o ustawodawstwo, jak też orzecznictwo i problematykę dyskutowaną), pastoralnego, a także z punktu widzenia ostatniego zgromadzenia ogólnego Synodu Biskupów, który w jakiś sposób odzwierciedlił doświadczenia całego Kościoła. Nie trudno dostrzec wśród referentów specjalistów w problematyce, a gdy chodzi o omówioną jurysprudence bezpośrednio związanych z jej tworzeniem.

Niejedna z wysuniętych tez — tak gdy chodzi o refleksję teologiczną jak też o proponowane rozwiązania praktyczne — jest dyskusyjna i budzi zastrzeżenia. Spotkanie bowiem miało charakter studium, a więc niektóre twierdzenia stawiane były jako hipotezy robocze i wychodziły daleko poza zwykłą interpretację oficjalnego stanowiska Kościoła. Osobiście odniosłem wrażenie, że wysiłek zmierzający do rozwiązania konkretnych sytuacji przytłumił nieco uwagę na pewne aspekty teologiczne oraz psychologiczne, które, moim zdaniem, koniecznie powinny być wzięte pod uwagę w omawianym przedmiocie. Spotkanie oczywiście nie pretendowało do wyczerpującego omówienia tematu, a tym mniej do dostarczenia ostatecznych rozstrzygnięć odnośnie skomplikowanych i trudnych problemów; niemniej jest ono przyczynkiem w dyskusji dotyczącej małżeństw nieregularnych i ich włączenia do społeczności kościelnej; przyczynkiem, który zdaje się zmu-

sząć do dalszych studiów, bardzo istotnych a zarazem niezmiernie trudnych.

Zenon Grocholewski

„Umowa kościelno-państwowa w kościelnym porządku prawnym”
(wykład prof. Richarda Puza z uniwersytetu w Tübingen)

W ramach wizyty naukowej w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie grupy profesorów z Tybingi w dniu 13 października 1981 r. do licznie zgromadzonych pracowników naukowych i studentów Wydziału Prawa Kanonicznego ATK wygłosił wykład prof. Richard Puza. Gościa powitał rektor uczelni, ks. prof. dr hab. Remigiusz Sobański. Następnie ks. doc. dr hab. Marian Fąka przedstawił zarys naukowych osiągnięć prof. Puza, który jest obecnie dziekanem Wydziału Prawa na uniwersytecie w Tybindze, a jego zainteresowania naukowe koncentrują się m.in. na historii prawa kościelnego oraz na prawie wyznaniowym. Z kolei zabrał głos sam Referent, którego wykład z języka niemieckiego tłumaczył ks. dr Antoni Lewek.

Jedną z głównych myśli wykładu było uzasadnienie, że — wbrew temu, co twierdzą niektórzy prawnicy interpretujący dokumenty Soboru Watykańskiego II — praktyka zawierania umów między Kościołem a poszczególnymi państwami jest nadal pożyteczna i celowa. Na wstępie prof. Puza wyjaśnił, co rozumie przez pojęcie umowy konkordatowej. Jest nią według niego każda umowa kościelno-państwowa, zawierana z władzami państwowymi nie tylko przez Stolicę Apostolską, lecz także przez krajowe konferencje episkopatu i przez poszczególnych biskupów. Umowy konkordatowe zawierane przez biskupów noszą w kanonistyce niemieckiej nazwę „konkordatów częściowych” lub „konkordatów biskupich”. Sobór Watykański II zaniechał posługiwania się pojęciem „potestas indirecta” i postawił zasadę, że między państwem a Kościołem winna istnieć „sana cooperatio”. Właśnie owa „zdrowa współpraca” sugeruje, by opierano ją na wzajemnych umowach. Potwierdza to także praktyka Kościoła: konkordat z Kolumbią w r. 1976 i liczne umowy zawierane z władzami świeckimi przez biskupów w RFN.

Zawieranie umów kościelno-państwowych leży, zdaniem Prelegenta, nie tylko w kompetencji Stolicy Apostolskiej, lecz również w kompetencji konferencji episkopatu i poszczególnych biskupów. Ci ostatni bowiem sprawują swój urząd z ustanowienia Bożego i posiadają władzę ustawodawczą w swoich diecezjach. Władza ich jest oczywiście ograniczona prawem powszechnym i ewentualnie „rezerwatami” papieskimi. Jeżeli jednak treść umowy kościelno-państwowej nie wykracza poza ramy prawa powszechnego i nie dotyczy spraw zastrzeżonych